

τερος τῶν δύο κόσμων, οἵτινες ὁμοῦ λαμβανόμενοι ἀποτελοῦν τὴν ἀληθινὴν ἀνθρωπίνην πραγματικότητα.

Ἄς συνοψίσωμεν νῦν δι' ὀλιγίστων τὰ λεχθέντα.

Ὁ κομμουνισμὸς καὶ ἐν γένει ὁ ὑλόφρων σοσιαλισμὸς εἶναι ἡ καθαρωτάτη καὶ γησιωτάτη ἔκφρασις τοῦ εἰς νοσηρὰν ὑπερτροφίαν προαχθέντος ἐξωστρεφοῦς πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας. Ἄκρως μονομερῆς ἄρα ὢν ἀποβαίνει θηριώδης ἐνεκὰ τῆς ἀπωθήσεως καὶ ἐπομένως μὴ ἀναπτύξεως τῶν δημιουργημάτων τῆς ἐνδοστρεφείας. Ἡ μονομέρεια δὲ αὕτη καθιστᾷ αὐτὸν καὶ ἀνεφάρμοστον, ἐπομένως καὶ πρακτικῶς ἀχρηστον.

Ἄλλ' ἐὰν ταῦτα οὕτως ἔχουν, οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται πρὸς ἀνάρρωσιν τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος ἢ ὁ περιορισμὸς τῆς ἐξωστρεφείας καὶ ἡ ἐπίτασις τῆς ἐνδοστρεφείας.

Ὅτι δὲ τοῦτο ἤρχισε νὰ συμβαίῃ ἀπὸ τινος χρόνου συμφῶνως πρὸς τὸν ἡρακλείτειον νόμον τῆς ἐναντιοτροπῆς, θὰ προσπαθήσωμεν νῦν νὰ καταδείξωμεν,

γ) Ἡ ἀναφανείσα καὶ ὀσημέραι ἐπισχυομένη ἐνδοστρέφεια.

Ταύτης τὰ τεκμήρια θὰ παραθέσωμεν ἀκολουθοῦντες τὴν αὐτὴν σειρὰν, ἣν ἠκολουθήσαμεν καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν τεκμηρίων τῆς ἐπικρατούσης ἐξωστρεφείας.

1. Ἡ ἐπιστήμη.

Ἡ θεωρητικὴ φυσικὴ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους διδάσκει περὶ τῆς ὕλης, ὅτι εἶναι κίνησις ἠλεκτρικὴ, τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβανόμεθα οὕτως ἀδρομερῆ ἐνεκὰ τῆς εἰδικῆς τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν ὀργάνων κατασκευῆς. Ὅθεν δύναται τις νὰ λέγῃ, ὅτι τὴν σήμερον ἡ φυσικὴ ἐξηύλωσε τὴν ὕλην, καίτοι βέβαια ἐξακολουθεῖ ἰσχύουσα ἐν αὐτῇ ἡ μηχανικὴ αἰτιότης. Οἱ δὲ βαθυνούστεροι τῶν συγχρόνων βιολόγων ἢ

είναι ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς ἢ τοῦλάχιστον διάκεινται πρὸς αὐτὴν εὐμενῶς· διότι ἐκ πειραματικῶς καταδειγμένων γεγονότων ὁρμώμενός τις δύναται διὰ τῆς καλουμένης ἀποδείξεως διὰ τῆς εἰς ἀτοπον ἀπαγωγῆς νὰ ἀποδείξῃ ἀναγκαίαν τὴν ἔννοιαν τῆς αὐλοῦ οὐσίας ἐν τῇ βιολογίᾳ.¹ Οὐδὲν γεγονὸς βιολογικόν, ὄχι μόνον μορφολογικόν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον φυσιολογικόν, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μηχανικῶς. Ἡ μηχανικὴ θεωρία ἐν τῇ βιολογίᾳ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πίστις ἀβάσιμος· εὐστόχως δὲ ὁ Uexküll λέγει, ὅτι τῶ ὄντι πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι ἡ κοσμοθεωρία τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων τῶν νήσων Φίντγι παρά ἡ βιολογικὴ μηχανικὴ θεωρία (δηλαδή ἡ Δαρβίνειος).

Ἡ Ψυχολογία νῦν διὰ τῶν βαθυνουστέρων αὐτῆς ἐκπροσώπων πρῶτην καὶ κυρίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης μέθοδον ἀποδέχεται τὴν αὐτοπαρατηρησίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ὁρμώμενος δύναται τις νὰ ἐρμηνεύῃ κατ' ἀναλογίαν καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν ἄλλων, εἴτε αὐθόρμητοι εἶναι αὐταί, εἴτε προκαλοῦνται πειραματικῶς.

Ἡ δὲ κατανόησις καὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐν γένει καὶ ἐκάστου ψυχικοῦ γεγονότος ἰδίᾳ ἀποδεικνύεται ἀδύνατος μὲν διὰ τῶν καλουμένων νόμων τοῦ συνειρμοῦ καὶ τῆς θεωρίας τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ, δυνατὴ δὲ μόνον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς καὶ ψυχικῶν παραγόντων².

Θαρραλέα δὲ εἶναι νῦν καὶ τῆς Φιλοσοφίας ἡ ἐμφάνισις. Ὁσημέραι αὐξάνεται ἡ ἐπιρροὴ δύο, τῶν διασημοτέρων ἐκ τῶν συγχρόνων, φιλοσόφων τοῦ Henri Bergson καὶ τοῦ Hans Driesch, οἵτινες θετικῶς ἀποφαίνονται περὶ τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν ζητημάτων. Παρ' αὐτοὺς δὲ καὶ ἄλλοι τολμοῦν

1. Ἴδε Σ.Μ. Καλλιὰφα, Σῶμα καὶ Ψυχὴ—ὕλη καὶ πνεῦμα, 1929.

2. Ἴδε α) Driesch—Καλλιὰφα, Θεμελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας 1928, καὶ β) Καλλιὰφα, «Ἡ θεωρία τοῦ ὑλισμοῦ συγκαταρρέει κ.τ.λ.» Ἐν περιοδικῷ «Κοσμοθεωρία» 1931.

νῦν νὰ ἐπιλαμβάνωνται καὶ τῶν μεταφυσικῶν ζητημάτων. Ἰδίᾳ δὲ τὸ φιλοσόφημα τοῦ H. Driesch, περιλαμβάνον καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν Μεταφυσικὴν θετικὴν, δύναται νὰ θεωρῆται τὸ πάντων σημαντικώτατον Ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα τῆς Θρησκείας¹. Ταύτης δὲ τὴν ἀρχομένην ἀναγέννησιν μαρτυρεῖ καὶ ἡ θρησκευτικότης πολλῶν συγχρόνων μεγάλων ἐπιστημόνων, ἐν οἷς καὶ μεγάλοι ἐκπρόσωποι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἡ γένεσις διαφόρων μυστικοπαθῶν αἰρέσεων, οἷον τῆς Θεοσοφίας, αἱ νοσηραὶ τῶν ὁποίων ὑπερβολαὶ εἶναι τεκμήρια τῆς βιαίας εἰς τὴν συνειδήσιν εἰσβολῆς τῆς καθ' ὑπερβολὴν μέχρι τοῦδε ἀπωθουμένης ἐνδοστρεφείας. Πάντα ταῦτα τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα προέρχονται προδήλως ἐκ τῆς ἀρξαμένης καὶ σταθερῶς προϊούσης στροφῆς τῆς συνειδήσεως τῶν νῦν ζώντων πνευματικῶν ἡγετῶν εἰς τὰ ἔνδον.

2. Ἡ ζωγραφικὴ.

Ἡ ἀρχομένη πρὸς τὰ ἔνδον στροφή τῆς συνειδήσεως ἐκδηλοῦται σαφέστερον ἐν τῇ ζωγραφικῇ.

Ἡ ἐξ ὑποκειμένου ζωγραφικὴ (Expressionismus) ἀκριβῶς διὰ τῶν λίαν ἀλλοκότων πολλάκις δημιουργημάτων αὐτῆς μαρτυρεῖ περὶ τῆς οἰονεὶ ἐπαναστάσεως τῆς ἐπὶ μακρὸν καθ' ὑπερβολὴν καταπιεσθείσης ἐνδοστρεφείας κατὰ τῆς ἀτόπως ὄλην τὴν συνειδήσιν καταλαβούσης ἐξωστρεφείας.

Οἱ νεώτατοι τῶν ζωγράφων ἀρχίζουν νῦν νὰ κατανοοῦν, ὅτι ἡ γυνεῖα τέχνη προϋποθέτει ψυχὴν ὑπ' ἀνωτέρων ἰδεῶν ἐμπνεομένην.

1. Ἴδε Καλλιόφα, «Τὸ πρόβλημα τῆς υπάρξεως Θεοῦ καὶ ἡ νεωτέρα θεωρία τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Neovitalismus) ἐν τοῖς Ἐνατισμοῖς ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 1931.

3. Ὁ φασισμός.

Ἴσως εἰς οὐδὲν ἄλλο τοῦ βίου μέρος ἐκδηλοῦται τόσον σαφῶς τὸ πνεῦμα τὸ διέπον ἐποχὴν τινα ὅσον εἰς τὴν πολιτικὴν. Αἰτία δὲ τούτου πιθανῶς εἶναι, ὅτι αἱ πολιτικαὶ πράξεις εἶναι αἱ μᾶλλον διαφέρουσαι πάντας τοὺς πολίτας, ἐπειδὴ ἀναφέρονται συνήθως εἰς τὰς ἀμέσους καθημερινὰς αὐτῶν ἀνάγκας.

Τὴν σήμερον ὁ φασισμός εἶναι ἡ λαμπροτάτη ἔκφρασις τῆς πρὸς τὰ ἔνδον στροφῆς τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως. Αὐταὶ δὲ αὐταὶ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτοῦ, οἷον ἡ πολλακὴς ὑπερβολικὴ ἔθνοφροσύνη μαρτυροῦν παντὸς ἄλλου ἀψευδέστερον περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς τάσεως τῆς συνειδήσεως. Διότι αὐταὶ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα βιαίας καὶ κατ'ἀκολουθίαν ταραχώδους προσπαθείας πρὸς κατάληψιν τῆς συνειδήσεως ὑπὸ τῆς ἀτόπως πέρα τοῦ δέοντος ἐκβληθείσης ἐξ αὐτῆς ἐνδοστρεφείας.

Ἡ γνησία δημοκρατία παρεκτραπέισα εἰς ὀχλοκρατίαν καὶ δημογωγίαν, ὡς ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ περιόδῳ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας, καὶ ὁ ὑλόφρων σοσιαλισμός ὁ θυσιάζων θρησκείαν, οἰκογένειαν, πατρίδα εἰς τὴν οὐτοπίαν διεθνούς πολιτείας ἐξισούσης καὶ ἀδιαφόρους πρὸς ἀλλήλους ποιούσης τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, ἡ δημοκρατία λοιπὸν καὶ ὁ σοσιαλισμός κατὰ τοὺς ἐσχάτους τούτους χρόνους κενοὶ πάσης ἀνωτέρας ἰδέας ὄντες προκαλοῦν νῦν τὴν κατ' ἀντίδρασιν γένεσιν τοῦ φασισμοῦ μετὰ τῶν ὑπερβολῶν αὐτοῦ ὡς ἐν τῇ παλαιᾷ ἱστορίᾳ τὴν τῶν δικτατοριῶν καὶ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας¹.

1. Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ γίνεται λόγος κυρίως περὶ τοῦ κατὰ ψυχολογικούς νόμους γινομένου, μόνον δὲ ἐν παρέργῳ περὶ τοῦ τί θὰ ἦτα ὀρθὸν νὰ γίνεσθαι. Οὕτω νῦν φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἐκ λόγων ψυχολογικῶν, οὓς πολλαχοῦ ἀνεπτύξαμεν, τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα βαίνει πρὸς τὴν Δύσιν. Θεωρητικῶς δμως, νομίζομεν, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ Δημοκρατία εἶναι τὸ ἀριστὸν τῶν πολιτευμάτων, ἐὰν οἱ πολῖται εἶναι οὕτως ἀνεπτυγμένοι πνευματικῶς, ὥστε νὰ ἐκλέγουν ἀρχοντας οὐχὶ τοὺς δημογωγικωτάτους, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ ἦθος ἀρίστους. Μὲ ἄλλας

Ὁ φασισμός, ὡς γνωστόν, θεοποιεῖ σχεδόν τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος, προστατεύει τὴν θρησκείαν, μάλιστα δὲ πάντων τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Ἐν Ἰταλίᾳ λ.χ. διὰ διαφόρων νομοθετημάτων προστατεύονται οἱ ἔγγαμοι καὶ πρὸ πάντων οἱ πολύτεκνοι. Διὰ τῶν νόμων 2132 τοῦ 1926 καὶ 2296 τοῦ 1928 ἐπιβάλλονται φόροι εἰς τοὺς ἀγάμους ἄνδρας τοὺς ἄγοντας ἡλικίαν 25 μέχρι 65 ἐτῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ φασισμὸς περιορίζει τὴν πρὸς πλουτισμὸν ὑπερβολικὴν ῥοπήν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν πτωχοτέρων καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλη εἰς πάντας, πλουσίους καὶ πτωχοὺς, τὴν ἐργασίαν ὡς καθήκον.

Ἐὰν μέγας πολιτικὸς δύναται νὰ κληθῆ ὁ ἐκπροσωπῶν νέας ἰδέας, μὴ γενομένης εἰσέτι συνειδητὰς εἰς τοὺς πολλοὺς, ἀναντιρρήτως ὁ Μουσολίνη εἶναι Μέγας πολιτικὸς· διότι ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον ἐξεδηλώθη σαφῶς ἐν τῇ πράξει καὶ δὴ ἐν τοῖς πλείστοις ἐπιτυχῶς, ἄνευ δηλαδὴ μεγάλων ὑπερβολῶν, τούναντίον δὲ μετ' ἐπαρκοῦς εὐλαβείας πρὸς πολλὰ ἀγαθὰ δημιουργήματα τῆς ἐξωστρεφείας, ἢ πρὸς τὰ ἔνδον στροφή

λέξεις τὸ ἄριστον τῶν πολιτευμάτων εἶναι δημοκρατία ἄγουσα εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, τῆς λέξεως ταύτης νοουμένης κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτῆς. Ἄλλ' ἐφόσον ἡ τοιαύτη δημοκρατία εἶναι ἀνέφικτος, ἢ δὲ εἰς αὐτὴν προσεγγίζουσα πῶς βραχύβιος, ἀναπόφευκτον εἶναι νὰ ἐπακολουθῆ μετ' αὐτὴν ἡ δικτατορία καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν ὅμοια πολιτεύματα. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, ἴδια τῶν ἀρίστων πολιτῶν καθήκον εἶναι νὰ προσπαθοῦν νὰ ἀποβαίνῃ πᾶν νέον πολίτευμα, ὅσον τὸ δυνατὸν καλύτερον· π.χ. νὰ προσπαθοῦν νὰ ἀναδεικνύεται δικτάτωρ ἐν ἐποχῇ δικτατορίας ὁ πάντων τῶν πολιτικῶν ἄριστος. Ὡσαύτως πάντων ἄριστον εἶναι οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ νὰ μὴ ἐμποδίζουσιν δι' ἄκρας ἀποκλειστικότητος τὰς ἀγαθὰς μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σχέσεις, οἱ ἔθνικοι ὡσαύτως νὰ εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε νὰ ἐπιτρέπουσιν τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν μετὰ τῶν ἄλλων ἔθνων, καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα νὰ καθιστᾷ ἀδύνατον τὸν φανατισμὸν, δυνατὸν δὲ τὸν σεβασμὸν πρὸς ἕτεροθρήσκους. Ἡ ὑπερβολὴ φέρει βιαίως τὴν ἐναντίαν ὑπερβολήν. Ἡ ἀξίωσις π.χ. περὶ τοῦ πλήρους ἀφανισμοῦ τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος γεννᾷ τὴν ὑπερτροφίαν τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος, οἷα παρατηρεῖται πολλάκις ἐν τῷ φασισμῷ ἀντιδρῶντι πρὸς τὸν κομμουνισμὸν ἐπιδιώκοντα νὰ ἐξαφανίσῃ πάντα δεσμὸν πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος κ.τ.λ.

τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως οὐχὶ μόνου τῆς Ἰταλίας, ἀλλ' ὀλοκλήρου τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Καὶ ἡ πορεία τῆς ζωῆς αὐτοῦ μαρτυρεῖ περὶ τούτου. Ὁ Μουσολίνη κατά βάθος εἶναι κυρίως ἐνδοστρεφῆς. Σωματικῶς δὲ νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ καταλεχθῇ εἰς τὸν τύπον τοῦ ἀθλητικοῦ μὲ καταφανῆ ὁμῶς στίγματα τοῦ πυκνοῦ πρὸ πάντων εἰς τὸ πρόσωπον.

Ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ, ἦν ἐν γένει χαρακτηρίζει ἐξωστρέφεια, μεγαλυτέρα μὲν εἰς τοὺς κατὰ βάθος ἐξωστρεφεῖς, μικροτέρα δὲ εἰς τοὺς κατὰ βάθος ἐνδοστρεφεῖς, ὑφιστάμενος καὶ αὐτὸς τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὑπερτροφικοῦ ἐξωστρεφοῦς πνεύματος τῆς ἐποχῆς ὑπῆρξε θερμὸς θιασώτης τοῦ ὑλόφρονος σοσιαλισμοῦ. Ἄλλ' εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 35 ἐτῶν νικηφόρος ἐπεκράτησεν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἡ φύσει ἰσχυροτέρα ἐνδοστρέφεια καὶ μετεπήδησεν εἰς τὸν φασισμόν, ὃν ἐπέβαλεν ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν. Εἶναι ὁ ἰσχυρὸς πολιτικός, ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ ἀγὼν τῶν δύο ἐναντίων τάσεων, ὅστις χαρακτηρίζει ἐν γένει τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, ἀπέβη τέλος ὀριστικῶς μετὰ τινων ἀναποφεύκτων ὑπερβολῶν ὑπὲρ τῆς φύσει ἰσχυροτέρας· εἶναι ὁ πολιτικός, ὅστις κατώρθωσε νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς ἑαυτὸν ἀνθιστάμενος νικηφόρος κατὰ τοῦ καταπνίγοντος πολλοὺς ἄλλους ρεύματος τῆς ἐποχῆς. Ἄλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ζῆ μακρὰν τῆς οἰκογενείας, αὐτὸς ὁ θερμὸς τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου θιασώτης, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἰσχυρᾶς τοῦ ἀνδρὸς φυσικῆς ἐνδοστρεφείας. Διότι πρὸ πάντων εἰς κρίσιμους ἱστορικὰς περιόδους, ὅποια ἡ σημερινή, ὁ ἔχων ἐξουσίαν τινὰ ὀφείλει νὰ εἶναι αὐστηρὸς ἐκτελεστῆς σαφῶς συνειδητῶν ἀφηρημένων ἰδεῶν ἀδιαφορῶν περὶ τῶν συμφερόντων οἰωνοδῆποτε συγκεκριμένων προσώπων. Ἄλλ' ἐν ἐξωστρεφεῖ ἐποχῇ, οἷα ἡ σημερινή, ἐκδηλος εἶναι ἀπὸ συναισθηματικῆς ἀπόψεως ἡ γυναικοκρατία· διότι ἡ γυνή, ὡς συναισθηματικώτερα τοῦ ἀνδρὸς, ἠγεῖται εἰς τὰς κοσμικὰς διασκεδάσεις καὶ εἰς παντοίας ἐπιδείξεις ῥέπει ἀκατασχέτως. Καὶ ἡ ἀρίστη δὲ κατὰ τὸ ἦθος, ἀλλὰ τὸν συνήθη γυναικεῖον νοῦν ἔχουσα

σημερινή γυνή (καί τὰ ἄλλα τῆς οἰκογενείας μέλη, μάλιστα δὲ αἱ θυγατέρες), ἐπειδὴ κατέχεται κατ' ἀνάγκην, ἔνεκα τοῦ κρατοῦντος γενικοῦ πνεύματος, ὑπὸ ὑπερβολικῆς ἐξωστρεφοῦς συναισθηματικότητος, δύναται πολλάκις, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, νὰ ἐπιδρῶ ἐπιβλαβῶς πῶς ἐπὶ παντός ἔχοντας ἐξουσίαν.

Ὅτι βεβαίως δυνατόν, ὡς εἰς πάντα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, νὰ ὑπάρχουν καὶ τινες ἐξαιρέσεις σπάνιαι γυναικῶν νοῦν ἀνδρικοῦ ἔχουσῶν, εἶναι εὐνόητον.

Ὁ Μουσολίνη ὡς πολιτικός ἀποφεύγων τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπίδρασιν καὶ αὐτῆς τῆς οἰκογενείας του, — ἥτις εἶναι μία τῶν ἐναρέτων οἰκογενειῶν, διακρινομένη διὰ τὰς ἀρετάς, αἵτινες εἶναι βάσεις τοῦ ὑγιοῦς οἰκογενειακοῦ βίου, — εἰς τὰς πολιτικάς του πράξεις οὐδὲν ἄλλο πράττει ἢ, πιστὸς εἰς ἑαυτὸν μένων, ἀποφεύγει τὴν νοσηρότητα τῆς ἐξωστρεφοῦς συναισθηματικότητος τῆς ἐποχῆς μας. Βεβαίως δὲν φαίνεται πιθανόν, ὅτι πράττει τοῦτο ὀρμώμενος ἐξ ἀκριβοῦς ἐπιστημονικῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως τῆς ἐποχῆς μας καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ἀσαφεστέρας μὲν, ἀσφαλοῦς δὲ θυμοσοφίας. Πάντως ὁμως πράττει τι τὸ ἀσυνήθως ὀρθόν.

Ὁ Μουσολίνη ἐγκαίρως καὶ νομίμως νυμφευθεὶς καὶ δημιουργήσας οἰκογένειαν ὄχι μόνον ἀπλόως διέσωσε, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρῶς ἀνέπτυξε τὰς ἀρχῆθεν παρ' αὐτῷ ὑπαρχούσας μεγάλας ψυχικὰς δυνάμεις. Πιστεύομεν, ὅτι οὗτος, ἐὰν ἦτο ἀγαμος, καὶ δὴ παρανόμως μετὰ γυναικῶν συζῶν, ἢ καὶ ἄτεκνος, θὰ ἔχανε μέρος μέγα τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ζωτικότητος, δὲν θὰ εἶχε πλήρη τὴν ἀξιοθαύμαστον ψυχικὴν εὐρωστίαν, τὴν ὅποιαν ἔχει τώρα.

4. *Εἰκασίαι τινὲς περὶ τοῦ μέλλοντος.*

Ἄκριβης πρόβλεψις τοῦ μέλλοντος εἰς τὰ γεγονότα τῶν ἐν οργάνων ὄντων, μάλιστα δὲ εἰς τὰ ἀνθρώπινα, εἶναι ἀδύνατος. Ἄλλὰ τις ὀρμώμενος ἀπὸ τοῦ ψυχολογικοῦ νόμου τῆς ἐναντιότητος καὶ τῆς ὁμοιότητος ἐν γένει τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκά-Χαρακτῆρες ἢ ψυχολογικοὶ τύποι: Σπ. Μ. Καλλιόφα.

ϊκῆς ἱστορίας πρὸς τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν, δύναται μετὰ τινος πιθανότητος νὰ εἰκάσῃ γενικώτερα τινὰ περὶ τοῦ μέλλοντος¹.

Ἄναμφιβόλως θὰ παραμείνουν αἱ δοκιμασθεῖσαι ἔγκυροι γνώσεις τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν καὶ μάλιστα αἱ τῶν φυσικῶν καὶ τῆς ψυχολογίας. Θὰ κατανοηθοῦν ὁμως βαθύτερον καὶ θὰ συνδεθοῦν στενωτέρον μετ' ἀλλήλων τὰ εὐρήματα τῶν ἐπιστημῶν τούτων. Νέα δὲ προβλήματα ἐκ τῆς βαθύτερας ταύτης ἐπεξεργασίας καὶ συνδέσεως θὰ προκύψουν.

Ἡ τέχνη πιθανώτατα θὰ διορίζεται μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου παρά ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου.

Καθ' ὃν τρόπον, καίτοι οἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν πόλεμοι τῶν δούλων κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους ἀπέβαινον κατ' αὐτῶν, ἐν τέλει ὁμως ἐξέλιπεν ἡ δουλεία, οὕτω καὶ νῦν θὰ συνεχισθῇ πιθανῶς νικηφόρος ὁ ἀγὼν πρὸς βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν πνευστέρων καὶ πρὸς προστασίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ψυχικῆς συντριβῆς διὰ πολυώρου μονομεροῦς, μηχανικῆς, ἐργασίας.

Καθ' ὃν τρόπον ἡ κατὰ τοὺς παλαιούς κλασικούς χρόνους κρατοῦσα περιφρόνησις τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐξέλιπε βραδύτερον, οὕτω καὶ νῦν τὸ καθῆκον τοῦ ἐργάζεσθαι θὰ ἀποβαίῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπιτακτικώτερον καὶ εἰς τοὺς πλουσίους. Καὶ θὰ εἶναι τοῦτο λίαν ὠφέλιμον εἰς πάντας. Διότι ὀλίγιστοι μὲν ἐκ τῶν ἀργούντων, ἐκ τῶν μὴ ἐργαζομένων κατὰ καθῆκον, δύναται τὴν ψυχικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν νὰ δαπανῶσιν ἐλευθέρως εἰς ἀνώτερα πνευματικὰ ἔργα· οἱ δὲ πλείστοι ἐκ τῶν μὴ ἐργαζομένων πάσχουσι κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰς κληρονομηθείσας διαθέσεις ἀσθενεστέρας ἢ ἰσχυροτέρας ψυχικὰς ταραχάς· διότι ἡ μὴ δαπανωμένη εἰς κανονικὴν ἐργασίαν ψυχικὴ ἐνέργεια, ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ δαπανηθῇ, ὥθει εἰς πράξεις ἰδια-

1. Περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἀκριβοῦς προβλέψεως τῶν ἀνθρωπίνων, ἴδε ἐν τῇ Συγχρόνῳ Διδακτικῇ ἡμῶν, ἐκδ. 2α σελ. 358 καὶ ἐξῆς.

ζούσας εἰς νήπια ἢ εἰς πρωτογόνους, εἰς νόσηρά τῆς φαντασίας πλάσματα, εἰς ἐμμόνους ἰδέας, εἰς ἀκολασίας καὶ διαστροφὰς τῆς γενετησίου ὀρμῆς κ.τ.λ. Ὀρθῶς λέγεται «Ἄργια μήτηρ πάσης κακίας».

Ἐκ τῶν κακῶν τούτων σφίζει ἡ ἐπιβολὴ ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας εἰς πάντας, πλουσίους καὶ πτωχοὺς.

Ἄλλ' ἡ ἐργασία, ἵνα ἀποβῆναι ὠφέλιμος, ἀνάγκη καὶ μετρία νὰ εἶναι καὶ πῶς σύμφωνος πρὸς τὴν γενικὴν ψυχικὴν σύστασιν, πρὸς τὸν χαρακτήρα, ἐκάστου ἀτόμου· διότι μόνον οὕτω δύνανται νὰ ἀποφεύγωνται ἐπιβλαβεῖς ἀπωθήσεις.

Ἄν ἐν τῇ ἀρχομένῃ νέᾳ ἱστορικῇ περιόδῳ θὰ ἐπιτευχθοῦν ταῦτα ἱκανῶς, οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ· πολὺ πιθανὸν ὁμῶς φαίνεται, ὅτι ἡ κίνησις θὰ εἶναι τοιαύτη ἐπὶ μακρόν.

Καθ' ὃν τρόπον ἡ γυνὴ θεωρουμένη κατ' ἀρχὰς ἀπλῶς ὡς πρᾶγμα (res), χειραφετηθεῖσα κατόπιν καὶ εἰς πλείστην ἀκολασίαν ἐκτραπέισα, ἀνεγνωρίσθη κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους νομικὸν πρόσωπον ἅμα δὲ καὶ περιορίσθη εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα, οὕτω καὶ νῦν ἡ χειραφέτησις καὶ παντοία ἀκολασία τῆς γυναικὸς ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ θὰ ἐκλίπη· θὰ ἐπανέλθῃ αὕτη εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα, ἀλλ' οὐχὶ ὡς ἡ ταπεινὴ σύζυγος καὶ μήτηρ τῶν παλαιότερων χρόνων· θὰ ἔχη αὕτη, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ, σαφεστέραν συνείδησιν τῆς ἀξίας αὐτῆς ὡς συζύγου καὶ μητρὸς καὶ θὰ δύναται νὰ ἀπαιτῇ εὐλόγως ἰσοτιμίαν μὲ τὸν ἄνδρα καταδεικνύουσα, ὅτι τὰ ἔργα τὰ ἰδιάζοντα μᾶλλον εἰς τὴν ψυχικὴν σύστασιν τῆς γυναικὸς ἔχουν ἀξίαν ἴσην πρὸς τὰ μᾶλλον εἰς τὸν ἄνδρα ἰδιάζοντα. Τὴν σαφῆ ταύτην συνείδησιν τῆς ἰσοτιμίας τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα θὰ καλλιεργῇ ἡ παιδεία, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχουν ἀμφοτέρω τὰ φύλα, εἰ καὶ κατὰ διάφορον ἐν μέρει τρόπον, τὰ αὐτὰ δικαιώματα.

Καὶ θρησκευτικώτερος θὰ ἀποβῆ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀρχομένην ἱστορικὴν περίοδον. Ἄλλ' ἡ θρησκευτικότης αὕτη βεβαίως δὲν θὰ εἶναι, οἷα ἡ τῶν παλαιότερων χρόνων. Τούλάχιστον δεισιδαιμονίαι πολλαὶ θὰ ἐκλίπουν διὰ παντός. Ἄλλ'

ένταῦθα πρό πάντων εἶναι δυσχερεστέρα οἰαδήποτε μάλλον συγκεκριμένη πρόβλεψις.

Ἐκ πάντων τούτων βλέπομεν, ὅτι ἡ παρερχομένη ἱστορική περίοδος ἡ διαπνευομένη ὑπὸ νοσηρῶς ηὔξημένης ἐξωστρεφείας θὰ καταλίπη, ὡς πᾶσα ἱστορική περίοδος, καὶ ἀγαθὰ. Εἰς τὰς ὀξύτητας αὐτῆς θὰ ὀφείλεται ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τοῦ κόσμου ἐν γένει τῶν ἀντικειμένων ὡς ὄρου ἀναγκαίου τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐδαιμονίας παντὸς ἀνθρώπου. Ἐπὶ μακρὸν δὲ θὰ ἰσχύῃ ἡ ἀναγνώρισις αὕτη, ἕως ὅτου ὑπερτροφικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐνδοστρεφείας ἀπωθήσῃ ἐκ τῆς συνειδήσεως πέρα τοῦ δέοντος τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἔξω κόσμου καὶ ἐν τέλει προκαλέσῃ ἐπαναστατικὴν ἐκ τοῦ ἀσυνειδήτου ἐξόρμησιν κατὰ τὸν αἰώνιον νόμον τῆς ἐναντίας ῥοῆς, ἐκτὸς ἐὰν ἐξαίφνης κατὰ γνησίαν τινὰ ἐξέλιξιν ῥιζικῶς μεταβληθῇ ἡ ψυχικὴ σύστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως ἄλλοι νεώτεροι, ἀγνωστοὶ νῦν, νόμοι διορίζουν τὰ ἀνθρώπινα ἐν τῷ μέλλοντι.

δ) Αἱ σημασίαι τῶν λέξεων «συγχρονισμός, συγχρονισμένος, προόδος, προοδευτικός, πρωτοπόρος, ἐξέλιξις κ.λ.π.»

Συχνωτάτη εἶναι σήμερον τῶν λέξεων τούτων ἡ χρῆσις. Πολλοὶ ἐκ τῶν πεπαιδευμένων παρ' ἡμῖν ὑπερηφάνως ὀνομάζουν ἑαυτοὺς κατὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ θαυμάζονται δὲ ὑπ' ἄλλων, ἰδίᾳ νεωτέρων. Πλείστοι δὲ ὑπὸ δεινοῦ κατέχονται φόβου, μὴ τυχὸν ἀποδοθοῦν εἰς αὐτοὺς τὰ ἀντίθετα ὀνόματα «ἀσυγχρονιστος, συντηρητικός, καθυστερημένος κ.τ.τ.».

Διὰ τοῦτο κρίνομεν καλὸν νὰ διασαφήσωμεν νῦν τὴν σημασίαν τῶν λέξεων τούτων ὀρμώμενοι ἐξ ἀσφαλοῦς, ὡς νομίζομεν, ἀφετηρίας, ἐκ τῶν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐκτεθέντων ψυχολογικῶν διδαγμάτων.

Ἐὰν κατὰ τινὰ ἱστορικὴν περίοδον ἐκδήλως ἐπικρατῇ ἡ ἑτέρα τῶν κυρίων τῆς συνειδήσεως τάσεων, ἡ ἐνδοστρεφεία δηλαδὴ

ἢ ἡ ἐξωστρέφεια, ἢ δὲ ἕτερα ἐκδήλως ἀπωθῆται, σ υ γ χ ρ ο ν ι σ μ ἔ ν ο ι εὐλόγως ὀνομάζονται πάντες ὅσοι ἄνευ ἢ μετ' ἐλαχίστων προστριβῶν προσαρμόζονται πρὸς τὸ κρατοῦν ἐνδοστρεφές ἢ ἐξωστρεφές πνεῦμα. Πάντες δὲ οἱ μὴ δυνάμενοι ἢ μετὰ μεγάλης δυσκολίας δυνάμενοι νὰ ἀκολουθοῦν τὸ κρατοῦν πνεῦμα εἶναι ἄ σ υ γ χ ρ ὄ ν ι σ τ ο ι .

Ἐκ δὲ τῶν ἀσυγχρονίστων δυνατὸν τινὲς μὲν οὕτω στερρῶς νὰ ἐμμένουν εἰς τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀμέσως προηγηθέντος πνεύματος, ὥστε νὰ μὴ ἀποδέχωνται μηδὲ τὰ ἀναντιρρήτως ὑγιᾶ προΐοντα τοῦ κρατοῦντος. Οὗτοι δύνανται νὰ ὀνομάζονται εὐλόγως ἄ σ υ γ χ ρ ὄ ν ι σ τ ο ι καὶ σ υ ν τ η ρ η τ ι κ ο ἰ κατὰ τὴν ἀξιόμειπτόν πωρ τῆς λέξεως σημασίαν· κατ' αὐτῶν δύναται τις νὰ λέγῃ, ὅτι εἶναι φίλοι τῆς στασιμότητος, ἐχθροὶ πάσης ἐν γένει κινήσεως. Τοιοῦτοι εἶναι παρ' ἡμῖν, ἵνα τὸ προχειρότατον παράδειγμα παραθέσωμεν, οἱ παλαιοημερολογῖται. Ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀσυγχρόνιστοι, οἵτινες, ἀποδεχόμενοι τὰ ἀναντιρρήτως ὑγιᾶ δημιουργήματα τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς των, βαθέως ὁμως συναισθάνονται τὰ ἀμαρτήματα τὰ πηγάζοντα ἐκ τῆς ὑπερβολικῶς ἠϋξημένης μονομερείας αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἀδυνατοῦν νὰ ἀποδεχθοῦν αὐτὰ καί, ἐπανόρθωσιν αὐτῶν ποθοῦντες, ἀγωνίζονται κατ' ἀρχὰς ἀορίστως καὶ ἀσαφῶς νὰ μεταβάλλουν τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ ἐποχῇ των τάσιν τῆς συνειδήσεως. Εἰς τινὰς ὁμως προνομιούχους φύσεις συνειδητότερος γίνεται καὶ σαφῶς ἐκφράζεται ὁ πόθος οὗτος. Αὗται γίνονται οἶονεὶ προφήται· Βραδύτερον δὲ ἄλλαι ὡσαύτως προνομιούχοι φύσεις σαφῶς ἀνευρίσκουν καὶ καθοδηγοῦν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν νέαν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἀοριστώτερον προεμάντευσαν ὀλίγω παλαιότερον ἐκεῖνοι. Πάντες οὗτοι εἶναι οἱ κατὰ τὴν ἀρίστην τῆς λέξεως σημασίαν ἄ σ υ γ χ ρ ὄ ν ι σ τ ο ι . Τοιοῦτος ἀσυγχρόνιστος ὑπῆρξε κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους π.χ. ὁ Νίτσε, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἐζήτην μέγαν φιλόσοφον, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς παιδαγωγὸς τῆς νοσοῦσης ἀνθρωπότητος. Τοιοῦτος ἀσυγχρόνιστος εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς

νεωτέρας θεωρίας περί τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς (Neovitalismus), Hans Driesch ¹⁾, ὅστις ἐν τῷ μέσω τοῦ ἰσχυροτάτου, ἄλλους πολλοὺς παρασύροντος ρεύματος τῆς νοσηρῶς ηὔξη-
μένης συγχρόνου ἐξωστρεφείας αὐτὸς ἀκλόνητος ἐθεμελίωσε
καὶ μετὰ θάρρους διδάσκει τὸ φιλοσόφημάτου σαφεστάτην
ἅμα ἔχων συνειδησιν, ὅτι εἶναι ἀσυγχρόνιστος (unmodern).
Κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς λέξεως σημασίαν ἀσυγχρόνιστοι εἶναι
οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν ἐξ ὑποκειμένου τέχνην, οἱ εἰσηγηταὶ
τοῦ φασισμού κ.λ.

Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο εἶδος τῶν ἀσυγχρονίστων, ὡς εἰκός,
πρέπει νὰ ἀποδίδονται καὶ τὰ ὀνόματα π ρ ω τ ο π ὄ ρ ο ς
καὶ π ρ ο δ ε υ τ ι κ ὄ ς. Ὅθεν ἡ σχέσις τῶν ἐννοιῶν σ υ γ-
χ ρ ο ν ι σ μ ἔ ν ο ς καὶ π ρ ω τ ο π ὄ ρ ο ς εἶναι ἀντιφατική.
Ὁ συγχρονισμένος δηλαδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ π ρ ω-
τ ο π ὄ ρ ο ς ὁ δὲ π ρ ω τ ο π ὄ ρ ο ς δὲν εἶναι συγχρονισμένος. Ἀμφῶ-
τερα τὰ εἶδη τῶν ἀσυγχρονίστων κοινὸν γνώρισμα ἔχουν,
ὅτι ἐκπροσωποῦν τάσιν τῆς συνειδήσεως ἐναντίαν πρὸς τὴν
κρατοῦσαν. Διὰ τοῦτο εὐκόλως συγχέονται ταῦτα καὶ ὑπὸ τῶν
συγχρονισμένων, καὶ δὴ πολλάκις καὶ χάριν διαβολῆς τῶν κατὰ
τὴν ἀγαθὴν τῆς λέξεως σημασίαν ἀσυγχρονίστων, καὶ ὑπὸ
τῶν ἐκ πνευματικῆς νωθρότητος καὶ στασιμότητος ἀσυγχρο-
νίστων, πολλάκις δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ συμφέροντος προσποιου-
μένων συντηρητικότητα. Οὕτω π.χ. πολλοὶ τῶν λεγομένων
συγχρονισμένων διαβάλλουν τοὺς ἐκ λόγων ἐπιστημονικῶν
ἐπαρκῶν ἀποδεχομένους τὴν ἐννοιαν τῆς ψυχῆς ἢ πιστεύοντας
εἰς Θεὸν κλπ. λέγοντες, ὅτι οὗτοι κατέχονται ὑπὸ δεισιδαιμο-
νιῶν, αἵτινες πρὸ πολλοῦ ἀνηρέθησαν ἢ ὅτι χάριν συμφέρον-
τος προσποιοῦνται, ὅτι πιστεύουν κ.τ.λ. πολλοὶ δὲ πάλιν τῶν

1. Περὶ Driesch ἴδ. Σ. Μ. Καλλιάρια α) Hans Driesch ὡς βιολόγος
καὶ φιλόσοφος, ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῶν οικονομικῶν καὶ κοινωνι-
κῶν ἐπιστημῶν. Τομ. 10 (1930) τευχ. Β. β) τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου «Θε-
μελιώδη προβλήματα τῆς ψυχολογίας καὶ γ) τὸ οἰκείον ἄρθρ. τῆς Μεγ.
Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας.

ἐκ πνευματικῆς νωθρότητος ἀσυγχρονίστων νομίζουν, ὅτι ὅλως τὰ αὐτὰ μὲ αὐτοὺς ἀποδέχονται καὶ πιστεύουν καὶ οἱ τὸ ἕτερον εἶδος τῶν ἀσυγχρονίστων ἀποτελοῦντες· οἱ παλαιο-
 ημερολογίται λ.χ. ἐκλαμβάνουσι ὁμόφρονας πρὸς ἑαυτοὺς πολ-
 λούς θρησκευόντας οὐδὲν κοινόν ἔχοντας μὲ τὰς δεισιδαιμονίας
 αὐτῶν. Ὑπάρχουσιν καὶ ἄλλοι οὐδὲν μὲν πιστεύοντες, ἀλλ' ἐκ
 συμφέροντος προσποιούμενοι, ὅτι καὶ τὰς εὐτελεστάτας τῶν
 δεισιδαιμονιῶν εὐλαβοῦνται· οὗτοι πολλάκις ἐπικαλοῦνται
 χάριν συμφέροντος καὶ τὰς ὁμολογίας τῶν ἐκ λόγων ἐπιστημο-
 νικῶν πιστευόντων. Ἐξελέξαμεν ἐνταῦθα τὸ παράδειγμα ἐκ
 τῆς θρησκείας, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς δύνανται νὰ ληθῶσιν περὶ τῶν,
 περὶ ὧν ὁ λόγος, πραγμάτων, τὰ χαρακτηριστικώτερα πα-
 ραδείγματα. Εἰς πάντα ὁμῶς τοῦ πολιτισμοῦ τὰ μέρη συμβαίνει
 ἢ αὐτὴ σύγχυσις καὶ καθῆκον ἔχει πᾶς τις νὰ ἀποφεύγῃ αὐτήν.
 Οἱ μὲν ἐκ πνευματικῆς νωθρότητος ἀσυγχρόνιστοι, ἵνα καὶ
 πάλιν εἴπωμεν χάριν μείζονος σαφηνείας, τυφλώττουσιν καὶ
 πρὸ τῶν προφανεστάτων ὑγιῶν ἐπιτευγμάτων τῆς κρατούσης
 πνευματικῆς τάσεως· οἱ δὲ κατὰ τὴν ἀγαθὴν τῆς λέξεως σημασί-
 αν ἀσυγχρόνιστοι ἀποδέχονται μὲν πᾶν ὅ,τι ὑγιές παράγει
 τὸ κρατοῦν πνεῦμα, διαβλέπουσιν ὁμῶς καὶ τὰ ἁμαρτήματα
 αὐτοῦ καὶ ἐπιδικῶσιν τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν εὐνοοῦντες
 τὴν ἐναντίαν τῆς συνειδήσεως τάσιν, σφόδρα μέχρι τοῦδε ἀπω-
 θουμένην. Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται, ὅτι ἀσυγχρόνιστοι
 ἐν γένει σήμερον· εἶναι οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι π ἄ ν τ α τὰ προ-
 ἶόντα τοῦ κρατοῦντος ἐξωστρεφοῦς πνεύματος. Ἐν περιόδῳ
 ὁμῶς ἱστορικῇ, ἐν ἣ καταφανῶς ἠθέληεν ἐπικρατεῖ πνεῦμα ἐνδο-
 στρεφές, ἀσυγχρόνιστοι ἠθέλον εἶναι οἱ εὐνοοῦντες ὅλως ἢ ἐν
 μείζονι μοίρᾳ τὴν ἐξωστρέφειαν.

Τῆς δὲ λέξεως π ρ ὀ ο δ ο ς ἡ σημασία ἀκριβέστερον ἔχει ὡς
 ἑξῆς: Καθὼς εἴπομεν ἀλλαχοῦ, τὰ ἀνθρώπινα γίνονται ἐκ τοῦ
 ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐναντίων τάσεων καὶ λειτουργιῶν τῆς ψυ-
 χῆς. Ὁ ἀνταγωνισμὸς δὲ οὗτος παράγει κίνησιν οὐχὶ κατ' εὐ-
 θεϊαν γραμμὴν, ἀλλὰ κατὰ καμπύλην, κατὰ κύκλους δηλαδὴ
 ἢ ἑλλείψεις. Γεγονὸς ἀναμφισβήτητος εἶναι, ὅτι συνεχῶς αὐ-

ξάνονται αἱ γνώσεις, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νοούμεναι. Ἡ δ' αὐξήσις αὐτῆ τῶν γνώσεων καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἐπιστροφήν τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου εἰς ἐντελῶς τὸν αὐτὸν τρόπον ζωῆς· διότι ἀδιαλείπτως προϊόντος τοῦ χρόνου μεγαλύτερον ποσὸν γνώσεων ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ζωῆς ἐν γένει. Ἐπειδὴ ὁμοῦς αἱ κύρια ψυχικὰ τάσεις καὶ λειτουργίαι παραμένουν αἱ αὐταὶ (ἐνδοστρέφεια—ἐξωστρέφεια, διανόησις—συναίσθημα—κατ' αἰσθησιν ἀντίληψις—ἐνόρασις), ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ἀνευρίσκονται περίοδοι ὁμοίαι· διότι συμβαίνει κατ' αὐτὰς νὰ κρατῆ ἡ αὐτὴ θεμελιώδης ψυχικὴ τάσις· ἀλλὰ καὶ αὐταὶ καὶ διαφέρουν ἀλλήλων ἕνεκα τοῦ διαφόρου ποσοῦ τῶν γνώσεων, ἃς διαθέτει ἕκαστη. Καὶ διαθέτει ὡς εἰκός, πᾶσα νεωτέρα περίοδος ἐν γένει μεγαλύτερον ποσὸν γνώσεων. Εἰς τὰς γνώσεις περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἠθικαί. Περὶ αὐτῶν δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος ἢ μετὰ πολὺ μεγάλης πιθανότητος νὰ εἴπωμεν, ἂν μέχρι τοῦδε αὐξάνονται ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μὲ τὰς ἄλλας γνώσεις, δηλαδὴ τὰς ἐπιστημονικὰς, τὰς καλλιτεχνικὰς κ.λ.π. Ἐὰν ἡμεθα βέβαιοι περὶ τούτου, μάλιστα δὲ ἐὰν τυχὸν ἡμεθα βέβαιοι περὶ μεγαλύτερας αὐξήσεως τῶν ἠθικῶν γνώσεων παρὰ τῶν ἄλλων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάζωμεν τὴν ῥοὴν τῶν ἀνθρωπίνων γεγονότων **π ρ ό ο δ ο ν** **κ α ἱ κ α τ ᾰ τ ῆ ν ἠ θ ι κ ῆ ν τ ῆ ς λ έ ξ ε ω ς σ η μ α σ ί α ν.** Ἄλλὰ περὶ τούτων οὐδὲν βέβαιον δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν. Διὰ τοῦτο ἀδύνατον εἶναι μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ἂν οἱ ἐπάλληλοι κύκλοι ἢ ἐλλείψεις, τοὺς ὁποίους διαγράφει ἡ ἱστορία, βαίνουν πρὸς τὰ κάτω ἢ πρὸς τὰ ἄνω. Ἀσφαλῶς δὲ ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐλέγομεν, ὅτι οὗτοι βαίνουν πρὸς τὰ κάτω, ἂν ἐγινώσκωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι αἱ ἄλλαι γνώσεις βαίνουσιν αὐξανόμεναι πολὺ ταχύτερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν ἠθικῶν γνώσεων. Ἄλλὰ καὶ περὶ τούτου οὐδὲν βέβαιον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν.

Ἄλλ' ὅπως δήποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἐπιδιώκῃ τὸν διαφωτισμὸν αὐτοῦ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως πολὺ συντονώτερον παρὰ ἀπὸ οἰαςδήποτε

ἄλλης. Διότι ἡ κατὰ πρῶτον καὶ δύναμιν ὑπεροχὴ τῶν ἠθικῶν γνώσεων θὰ ματαιώσῃ τὰ ἀμαρτήματα, εἰς ἃ ἐξωθοῦν αἱ ἄλλαι γνώσεις καὶ οὕτως ὁ ἀνθρώπινος βίος θὰ ἀποβαίῃ ὁσημέραι εὐδαιμονέστερος. Ἐάν ὁμως πλείονες τῶν ἠθικῶν καὶ δυνατώτεραι ὁσημέραι γίνωνται αἱ ἄλλαι γνώσεις, ὁ ἀνθρώπος θὰ ἀποβαίῃ αἰ δυστυχέστερος, ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ γνώσις θὰ ὑπολείπεται ὁσημέραι περισσότερον καὶ θὰ καταβάλλεται εὐκολώτερον ὑπὸ τῶν ἄλλων γνώσεων, δυναμένων εὐχερῶς νὰ προσάγουν ἐκάστοτε κατὰ τῆς ἀσθενέστερας αὐτῶν ἠθικῆς γνώσεως σοφίσματα, τὰ ὁποῖα αὕτη ἀδυνατεῖ νὰ ἐλέγχει.

Ἐκ τούτων συνάγομεν, ὅτι λέγοντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ «π ρ ὀ δ ο» κατ' ἀρχὰς πρέπει νὰ νοοῦμεν ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν ῥοήν τῶν ἀνθρωπίνων· μόνον δὲ καταχρηστικῶς, ἐάν τις νομίζῃ, ὅτι πιθανῶς ἡ ἠθικὴ γνώσις αὐξάνεται ἐν μεγαλυτέρᾳ ἢ τοῦλάχιστον ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὰς ἄλλας γνώσεις, ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδίδῃ εἰς τὴν λέξιν ταύτην καὶ ἠθικὴν σημασίαν. Πρὸς ἀποφυγὴν ὁμως παρεξηγήσεων ἀνάγκη οὗτος ῥητῶς νὰ ὁμολογήῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἰσχυροτέραν αὐξήσιν τῆς ἠθικῆς γνώσεως.

Π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ὸ ς ἄρα κατὰ τὴν αὐστηράν τῆς λέξεως σημασίαν εἶναι πᾶς, ὅστις ἀπλῶς εἰσάγει διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὴν κίνησιν τῶν ἀνθρωπίνων εἰς νέαν τροχίαν, διάφορον μὲν τῆς εὐθὺς ἀμέσως προηγουμένης, ἀλλ' ὁμοίαν κατὰ πολλά καὶ οὐσιώδη πρὸς ἄλλας ἐκπαλαι προηγηθείσας.

Κατὰ ταῦτα προοδευτικὸς καὶ πρωτοπόρος σημαίνουν τὸ αὐτό. Ἐάν δὲ εἰς τὴν γενικὴν ταύτην σημασίαν προστεθῇ καὶ ἡ εἰδικὴ ἠθικὴ, προοδευτικὸς ἢ πρωτοπόρος εἶναι ὁ εἰσηγούμενος ἠθικὴν τινα ἀρχὴν ἐν πολλοῖς νεωτέραν. Καὶ ὑπάρχουν τῶ ὄντι καὶ τοιοῦτοι προοδευτικοὶ καὶ πρωτοπόροι, εἰς οὓς πρὸ πάντων προσήκει τὸ ὄνομα « Μέγας». Εἰς τούτους κατ' ἐξοχὴν καταλέγονται οἱ ἰδρυταὶ τῶν μεγάλων θρησκειῶν καὶ οἱ ἐξέχοντες μεταφυσικοὶ φιλόσοφοι.

Συγγενὴς πρὸς τὴν λέξιν π ρ ὀ ο δ ο ς εἶναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ λέξις ἐ ξ ἔ λ ι ξ ι ς. Τῆς λέξεως ταύτης τόση γίνεται κατὰ

χρησις, ὥστε τελευταίον καὶ ἡ συνήθης ῥοή τῶν τετριμμένων πολιτικῶν γεγενότων καλεῖται ἐξέλιξις. Οὕτως αἱ ἡμερίδες γράφουν λ.χ. περὶ τῶν «νέων πολιτικῶν ἐξελίξεων», ἔνθα νοοῦνται αἱ διάφοροι ἐκάστοτε ἀποφάσεις τῶν πολιτικῶν κοιμμάτων περὶ τῶν ἰδιαιτέρων ὑποθέσεων των.

Ἄλλ' ἡ λέξις «ἐξέλιξις» ἔχει ὠρισμένην ἐπιστημονικὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἔχη πάντοτε ὑπ' ὄψει πρὸ πάντων ὁ ἐπιστήμων, ἵνα μὴ μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει σειράν τινα ἐπὶ μέρους γεγενότων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται ἐν τινι ἀναπτυσσομένη ἀρχικῇ καταβολῇ, ἐν ἐντελεχείᾳ τινι κατ' Ἀριστοτέλη, ἥτις κατευθύνει πάντα ταῦτα εἰς ὠρισμένον τι τέλος. Ἐν τῇ γνησίᾳ ἐξελίξει (Evolution) οὐδὲν ἐπὶ μέρους γεγενός, οὐδεμίαν λεπτομέρεια, εἶναι κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν ἀσήμεντος λεπτομέρεια. Ὅσακις ἀκολουθία τις γεγενότων δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν μερῶν, οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ λέγωμεν περὶ ἐξελίξεως. Ἡ γνησία ἐξέλιξις περιλαμβάνει γεγενότα, τὰ ὁποῖα ὁμοῦ λαμβανόμενα δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐκ τῆς ἀλληλεπιδράσεως αὐτῶν καθ' ἑαυτά.

Κατὰ ταῦτα ὀρθῶς γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης ἐν τῇ ἀτομικῇ ἀναπτύξει ἐκάστου ἑνοργάνου ὄντος. Πιθανὴ δὲ φαίνεται ἡ ἐξέλιξις καὶ ἐν τῇ φυλογονίᾳ. Ἄλλ' ἐν τῇ κυρίως ἱστορίᾳ οὐδὲν πείθει περὶ γνησίας ἐξελίξεως. Τὰ ἱστορικὰ δηλαδὴ γεγενότα κατανοοῦνται, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπομεν, πλήρως ἐκ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἐπὶ μέρους προσώπων, ὥστε καμμία δὲν ὑπάρχει λογικὴ ἀνάγκη νὰ γίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ λόγος περὶ «σχεδίου» τινός, τὴν πραγμάτων τοῦ ὁποίου ἐπιδιώκει ὄντι πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐν ἑαυτῷ περιλαμβάνον, καθ' ὃν τρόπον ἡ ἐντελέχεια (ψυχὴ) ἐκάστου ἀνθρώπου περιλαμβάνει πάντα τὰ ἐπὶ μέρους μέλη καὶ κύτταρα καὶ κατευθύνει τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. Ὅτι οἱ ἀνθρώποι δύναται νὰ συνεννοοῦνται, νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῆς γραφῆς, διὰ τῆς μιμήσεως, ὅτι πάντες κατασκευάζουν πολιτείας,

μάλιστα δέ, ὅτι πάντες ἔχουν ἠθικὴν συνείδησιν, πάντα ταῦτα μαρτυροῦν μὲν, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἀποτελεῖ ἐνότητα· ἀλλ' αὕτη δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ψυχολογικῶς, ὡς εἴπομεν, διὰ μόνης τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἐπιμέρους ἀνθρώπων ἀνευ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐννοίας ὄντος τινὸς ἀνωτέρου περιλαμβάνοντος αὐτούς, ὡς ὁ ὀργανισμὸς ἐκάστου ἀνθρώπου περιλαμβάνει τὰ κύτταρα αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἰσχύουν, ἐάν τις ἔχη ὑπ' ὄψει τὴν μέχρι σήμερον ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' ἴσως ἐν τῷ μέλλοντι ἀνακύψουν ποτὲ οὕτω μεγάλα καὶ ὅλως νέα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ προβλήματα, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται νὰ κάμνη τις λόγον καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ περὶ γνησίας ἐξελίξεως.

Ἐν τῷ παρόντι ὁμοῦς ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ κοινωνιολόγος οὐδένα ἔχουν λόγον νὰ κάμνουν χρῆσιν τῆς λέξεως ταύτης, ἐάν ἔχουν σαφῆ τῆς σημασίας αὐτῆς γνῶσιν καὶ θέλουν νὰ ἀκριβολογοῦν.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ ἐπιτρέπεται νὰ λέγη τις περὶ γενέσεως, περὶ ῥοῆς, περὶ ἀκολουθίας κ.τ.τ. τῶν γεγονότων, ἀλλ' οὐχὶ περὶ ἐξελίξεως Ἐάν δέ τις μόλα ταῦτα θέλη νὰ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ταύτην, ὀφείλει ῥητῶς νὰ λέγη, ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς τῶν πραγμάτων ἐρεύνης, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ προσωπικῆς πίστεως ὀρμώμενος πράττει τοῦτο.

(Σημ. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ἐξελίξις ἔκτενῶς πραγματεύεται ὁ Driesch ἰδίᾳ α') ἐν *Ordnungslehre* 2 ἐκδ. 1923. β') ἐν *Wirklichkeitslehre* ἐκδ. 3, 1930. Ἐνταῦθα ἀνευδοιάστως ἐκβάλλει τὴν ἐννοίαν ἐξελίξεως ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Καὶ ἐν *Philosophie des Organischen* καὶ ἐν ἄλλοις συγγράμμασι αὐτοῦ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης).

Ὁ θέλων νὰ μεταχειρισθῇ τὰς λέξεις ταύτας περὶ Ἑλλήνων καὶ ἑλληνικῶν πραγμάτων ὀφείλει πάντοτε νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλλάς διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα, εἰς οὐδὲν ἐκ τῶν πρώτων, ἐκ τῶν θεμελιωδῶν, ζητημάτων τοῦ πολιτισμοῦ προηγεῖται νῦν εἴτε μόνη εἴτε καὶ μετ' ἄλλων. Ἐν παντὶ ἀκολουθεῖ καὶ ἐν αὐτῷ ἀκόμη

τῶ γλωσσικῶ ζητήματι, ὡς εἶδομεν, τὸ ὁποῖον βέβαια δὲν εἶναι θεμελιώδες τοῦ πολιτισμοῦ ζήτημα. Διὰ τοῦτο ἀποδίδωμι τις εἰς τινὰ Ἑλληνα ὄνομά τι ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων ἀνάγκη νὰ προσθέτῃ «ἐν Ἑλλάδι». Π.χ. «πρῶτος εἰσήγαγε τὴν ἐξ ὑποκειμένου ζωγραφικὴν, ἐν Ἑλλάδι ὁ δεῖνα» κ.τ.λ.

Ἐν γένει δὲ εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους Ἑλληνας, ἐπειδὴ ἀκολουθοῦμεν τοὺς ἄλλους μεγάλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ἐπιβάλλεται μεγαλυτέρα προσοχὴ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων τούτων, πολλὴ μετριοφροσύνη εἰς τὴν ἰδιοποίησιν τῶν θετικῶν καὶ πολλὴ ἐπιφύλαξις περὶ τὴν εἰς τοὺς ἀντιφρονοῦντας ἀπόδοσιν τῶν ἀρνητικῶν.

Καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπιφυλάξεις περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων τούτων ἐν Ἑλλάδι ἐπιβάλλονται. Ἄλλὰ περὶ τούτων περὶττόν νὰ εἴπωμεν ἔνταῦθα· διότι εὐκόλως ὁ ἀναγνώστης ἀνευρίσκει αὐτὰς ἐκ τῶν λεχθέντων.